

Стримано 23.06.2026 р
Голова спеціалізованої вченої ради

ДФ 26.133.141

проф. Рамськомб А.Ю.

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.141 у Київському
столичному університеті імені Бориса
Грінченка, доктору економічних наук,
професору, завідувачу кафедри
фінансів, Факультету економіки та
управління
Андрію РАМСЬКОМУ

ВІДГУК

**Попадинця Назарія Миколайовича – офіційного опонента
на дисертацію Александрова Богдана Володимировича
тему: «Розвиток малого та середнього бізнесу в умовах системних
трансформацій економічної безпеки України»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 051 «Економіка»
(галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»)**

Актуальність теми дисертації та її зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Актуальність дослідження визначається сукупністю сучасних соціально-економічних, безпекових та інституційних трансформацій, що відбуваються в Україні в умовах воєнного стану, післявоєнного відновлення та поглиблення євроінтеграційних процесів. Сучасний етап розвитку національної економіки характеризується високим рівнем невизначеності, структурними дисбалансами, змінами у функціонуванні ринків праці та капіталу, порушенням виробничо-логістичних ланцюгів, міграційними процесами та зростанням впливу зовнішніх ризиків на економічну систему держави. За таких умов особливого значення набуває забезпечення економічної безпеки України, важливою складовою якої є розвиток малого та середнього бізнесу як одного з ключових секторів національної економіки.

Малий та середній бізнес виконує вагомі соціально-економічні функції, забезпечуючи зайнятість населення, підтримуючи конкурентне середовище, сприяючи розвитку інноваційної діяльності, формуванню доходів бюджетів різних рівнів та підвищенню економічної активності регіонів. Водночас саме суб'єкти малого та середнього підприємництва найбільш гостро реагують на негативні наслідки економічних криз, воєнних загроз, фінансових обмежень, інституційних дисфункцій та регуляторних бар'єрів.

У контексті трансформації системи економічної безпеки держави сектор МСБ виступає не лише важливим елементом економічного розвитку, але й

У контексті трансформації системи економічної безпеки держави сектор МСБ виступає не лише важливим елементом економічного розвитку, але й чинником забезпечення соціальної стабільності, адаптивності економіки та її здатності до швидкого відновлення.

Поглиблення євроінтеграційних процесів, цифровізація економіки, зміна підходів до державної підтримки підприємництва та необхідність адаптації бізнесу до нових викликів потребують удосконалення методичних засад оцінювання стану та перспектив розвитку малого і середнього бізнесу. Особливої актуальності набуває формування сучасного інструментарію, який дозволяє комплексно оцінювати вплив безпекових чинників на розвиток МСБ, виявляти структурні дисбаланси, визначати рівень його стійкості та прогнозувати можливі траєкторії розвитку в умовах трансформації економічної системи. Важливого значення також набуває розроблення ефективних механізмів державного регулювання та підтримки малого і середнього бізнесу з урахуванням особливостей окремих сегментів підприємництва, що сприятиме підвищенню їх фінансової спроможності, цифрової зрілості та конкурентоспроможності.

У цих умовах особливої ваги набуває розроблення нових підходів до забезпечення розвитку малого та середнього бізнесу, орієнтованих на підвищення рівня економічної безпеки, стимулювання інноваційної активності, розширення доступу до фінансових ресурсів, підтримку цифрової трансформації, розвиток підприємницької екосистеми та використання кращих європейських практик державної підтримки підприємництва. Реалізація таких підходів створює передумови для зміцнення стійкості сектору МСБ, посилення його ролі у відновленні національної економіки та формування безпечного середовища економічного розвитку держави.

Актуальність теми також підтверджується виконанням дисертаційного дослідження відповідно до планів науково-дослідної роботи кафедри міжнародної економіки Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, зокрема в межах тем «Розвиток економіки міста Києва в умовах євроінтеграції» (реєстраційний номер 0118U001561) та «Роль міських агломерацій у забезпеченні сталого розвитку національних економік» (реєстраційний номер 0124U003012), у межах яких автором розроблено теоретико-методичні та практичні положення щодо оцінювання, прогнозування та стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу в умовах системних трансформацій економічної безпеки України.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій. Ознайомлення з дисертацією Александра Богдана Володимировича дає підстави стверджувати, що наукові положення, висновки та рекомендації є належним чином обґрунтованими, логічно послідовними та достовірними. Дослідження базується на комплексному використанні сучасних теоретико-методологічних підходів до вивчення розвитку малого та середнього бізнесу, широкій інформаційній базі, що охоплює статистичні матеріали державних органів влади, міжнародних організацій та результати власних аналітичних узагальнень автора. Застосування системного підходу, економіко-статистичних методів, інтегрального оцінювання та сценарного моделювання забезпечило високий рівень наукової аргументованості отриманих результатів.

У першому розділі дисертації досліджено теоретичні основи розвитку малого та середнього бізнесу в умовах системних трансформацій економічної безпеки України. Автором розкрито економічну сутність розвитку МСБ, обґрунтовано його місце та роль у системі забезпечення економічної безпеки держави, а також проаналізовано особливості нормативно-правового забезпечення та інструментів державної підтримки підприємництва. Проведений аналіз наукових підходів дозволив уточнити зміст категорії розвитку малого та середнього бізнесу як комплексного процесу якісних і структурних змін, що відбуваються під впливом економічних, соціальних, інституційних та безпекових чинників. Особливу увагу приділено дослідженню взаємозв'язку між станом сектору МСБ та рівнем економічної безпеки держави, що свідчить про системний характер проведеного дослідження.

У другому розділі здійснено комплексний аналіз сучасного стану розвитку малого та середнього бізнесу в Україні та розроблено методичний інструментарій його інтегрального оцінювання в контексті економічної безпеки. На основі статистичних даних проведено оцінювання структурних, соціальних, фінансових та цифрових параметрів розвитку МСБ, що дало змогу виявити основні тенденції функціонування сектору та визначити ключові фактори його стійкості. Важливим науковим результатом є розроблення інтегрального підходу до оцінювання розвитку МСБ, який враховує особливості сучасних безпекових викликів та дозволяє кількісно визначати внутрішні дисбаланси сектору. Значну увагу приділено аналізу зарубіжного досвіду підтримки малого та середнього бізнесу, що створило належне підґрунтя для формування практичних рекомендацій щодо його адаптації до українських умов.

У третьому розділі розроблено рекомендації щодо розвитку малого та середнього бізнесу в умовах системних трансформацій економічної безпеки України. Автором запропоновано систему заходів державного регулювання, диференційовану за сегментами мікро-, малого та середнього бізнесу, що дозволяє враховувати специфіку кожної групи суб'єктів господарювання та підвищувати результативність державної підтримки. Обґрунтовано очікувані результати реалізації запропонованих заходів, а також здійснено прогнозування перспектив розвитку сектору МСБ на основі сценарного підходу з орієнтацією на показники країн Європейського Союзу. Запропоновані рекомендації спрямовані на зміцнення фінансової спроможності підприємств, розвиток цифрових компетентностей, підвищення інноваційної активності та посилення ролі малого і середнього бізнесу у забезпеченні економічної безпеки держави.

Наведені в дисертації теоретичні положення, аналітичні оцінки, результати розрахунків та практичні рекомендації характеризуються внутрішньою логічною узгодженістю, виконані на належному науковому рівні та підтверджуються результатами проведених досліджень. Сформульовані висновки є аргументованими, безпосередньо впливають із поставлених завдань і результатів дослідження, містять елементи наукової новизни та мають вагомое теоретичне і практичне значення для вдосконалення державної політики розвитку малого та середнього бізнесу в умовах системних трансформацій економічної безпеки України.

Наукова новизна, теоретична і практична значущість дисертації. Сутність наукової новизни дисертаційної роботи полягає у розвитку теоретико-методичних засад та розробленні практичних рекомендацій щодо забезпечення розвитку малого та середнього бізнесу в умовах системних трансформацій економічної безпеки України. У роботі сформовано комплексний підхід до оцінювання, прогнозування та стимулювання розвитку сектору малого і середнього підприємництва, орієнтований на врахування сучасних безпекових викликів, процесів цифрової трансформації та європейської інтеграції. Основними результатами дослідження, які характеризують наукову новизну та виносяться на захист, є такі:

– удосконалено методичний підхід до інтегрального оцінювання розвитку малого та середнього бізнесу в контексті економічної безпеки, який базується на виокремленні структурного, соціального, фінансового та цифрового блоків показників, що дозволило комплексно оцінювати стан сектору МСБ, виявляти внутрішні дисбаланси та визначати рівень його стійкості в умовах системних трансформацій;

– удосконалено систему заходів державного регулювання малого та середнього бізнесу, орієнтовану на забезпечення економічної безпеки, яка, на відміну від існуючих підходів, передбачає диференціацію інструментів підтримки для мікро-, малих та середніх підприємств, що сприяє підвищенню ефективності державної політики розвитку підприємництва та врахуванню специфіки окремих сегментів бізнесу;

– запропоновано методичні положення прогнозування динаміки структурних змін інтегрального індексу розвитку МСБ на основі сценарного моделювання з використанням орієнтирів розвитку країн Європейського Союзу, що дало можливість визначати перспективні напрями розвитку підприємницького сектору та оцінювати потенційні наслідки реалізації різних сценаріїв економічного розвитку;

– удосконалено підхід до оцінювання економічної безпеки сектору малого та середнього бізнесу шляхом застосування критеріїв інтерпретації показників за окремими функціональними блоками, що дозволяє здійснювати не лише кількісну, а й якісну оцінку структурних змін та ефективності функціонування підприємницького сектору;

– набуло подальшого розвитку трактування сутності розвитку малого та середнього бізнесу як комплексного процесу якісних, структурних, соціально-економічних та інституційних змін, що відбуваються під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників та визначають адаптивність сектору до сучасних безпекових викликів;

– отримала подальший розвиток структурно-функціональна модель посилення ролі малого та середнього бізнесу в системі трансформацій економічної безпеки держави, яка дозволяє визначати взаємозв'язки між ключовими компонентами економічної безпеки та інструментами розвитку підприємництва;

– визначено напрями імплементації досвіду країн Європейського Союзу щодо підтримки малого та середнього бізнесу, зокрема у сфері розвитку підприємницької інфраструктури, підтримки інноваційної діяльності, цифровізації бізнес-процесів, стимулювання експортної активності та формування ефективних механізмів державного регулювання сектору МСБ.

Проведений аналіз положень наукової новизни, отриманих результатів, висновків і рекомендацій дисертації дає підстави стверджувати, що вони є науково обґрунтованими, достовірними, характеризуються належним рівнем самостійності автора, становлять вагомий внесок у розвиток теорії та практики забезпечення розвитку малого та середнього бізнесу в умовах системних трансформацій економічної безпеки України, мають теоретичну

цінність і практичну значущість та відповідають вимогам, що ставляться до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка».

Практична цінність результатів дослідження. Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що теоретико-методичні положення, висновки і рекомендації дисертації доведені до рівня практичних розробок, схвалені та використовуються у практичній діяльності: Співки підприємців малих, середніх і приватизованих підприємств України (довідка № 31/1 від 27.04.2026 р.); консалтингової компанії «Діалог-Класик» (довідка № 250603-01 від 03.06.2025 р.); ТОВ «ТЕХНОШВЕЙСЕРВІС» (довідка від 12.03.2026 р.).

Науково-методичний доробок автора було впроваджено в освітній процес Київського столичного університету імені Бориса Грінченка під час підготовки матеріалів навчальної дисципліни «Цифрова економіка» для здобувачів освітньо-професійної програми «Економіка міста. Урбаністика» спеціальності 051 «Економіка» (акт про впровадження результатів наукового дослідження в освітній процес).

Оцінка змісту та завершеності дисертації. Аналіз змісту дисертаційної роботи та опублікованих наукових праць здобувача засвідчує достатній рівень завершеності наукового дослідження, логічну цілісність викладу матеріалу, обґрунтованість отриманих висновків і практичних рекомендацій, що виносяться на захист. Робота виконана у науковому стилі, характеризується чіткою структурою, внутрішньою логікою побудови розділів і підрозділів, а також послідовністю розкриття теоретичних, аналітичних та прикладних положень. Зміст дисертації відповідає спеціальності 051 «Економіка», а поставлена мета узгоджується з темою дослідження та визначеними завданнями.

Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 232 сторінки. Список використаних джерел включає 165 найменування, що свідчить про належну теоретико-методологічну базу дослідження.

У першому розділі «Теоретичні основи розвитку малого та середнього бізнесу в умовах системних трансформацій економічної безпеки України» досліджено економічну сутність розвитку малого та середнього бізнесу (с. 24-42), розкрито структуру та системні трансформації економічної безпеки в контексті розвитку МСБ (с. 43-54), а також проаналізовано нормативно-

правове забезпечення та інструменти підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні (с. 55-68).

У другому розділі «Методичні положення та інструментарій оцінювання розвитку малого і середнього бізнесу в контексті забезпечення економічної безпеки національної економіки» здійснено аналіз сучасного стану розвитку малого та середнього бізнесу в Україні (с. 71-97), розроблено методичний інструментарій інтегрального оцінювання розвитку МСБ України в контексті економічної безпеки (с. 98-115), а також проведено аналіз зарубіжного досвіду розвитку малого та середнього бізнесу та обґрунтовано доцільність його використання в Україні (с. 116-137).

У третьому розділі «Рекомендації щодо розвитку малого та середнього бізнесу в умовах системних трансформацій економічної безпеки України» запропоновано систему заходів, спрямованих на підвищення ефективності розвитку малого та середнього бізнесу в умовах трансформацій економічної безпеки України (с. 140-147), обґрунтовано очікувані результати реалізації заходів розвитку МСБ (с. 148-163), а також розроблено прогноз перспектив розвитку малого та середнього бізнесу в Україні в контексті забезпечення економічної безпеки національної економіки (с. 164-188).

Сукупність розглянутих положень, глибина проведеного аналізу, наукова аргументованість висновків і прикладних рекомендацій дають підстави стверджувати, що дисертаційна робота є логічно завершеним, самостійним і цілісним науковим дослідженням, результати якого мають вагомий теоретичний та практичний значущість для розвитку малого та середнього бізнесу в умовах системних трансформацій економічної безпеки України.

Повнота викладення основних положень, висновків і рекомендацій дисертації в наукових працях, зарахованих за темою дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (165 найменування). Повний обсяг роботи становить 232 сторінок. Робота містить 15 рисунків і 32 таблиці.

Одержані автором результати дослідження з теорії та практики розвитку малого і середнього бізнесу в умовах системних трансформацій економічної безпеки України характеризують високий рівень опрацювання проблематики забезпечення стійкості підприємницького сектору, удосконалення механізмів його державної підтримки, розвитку інструментів оцінювання та прогнозування функціонування МСБ, а також підвищення його ролі у забезпеченні економічної безпеки держави. Отримані результати мають теоретичне та прикладне значення, доведені до рівня практичних

рекомендацій і впроваджені у діяльність суб'єктів господарювання та громадських інституцій.

Основні результати дисертації висвітлено у 12 наукових працях, серед яких: 4 статті у наукових фахових виданнях України, включених до Переліку наукових фахових видань України, та 8 наукових праць, що відображають апробацію результатів дослідження на науково-практичних конференціях різного рівня. Положення, висновки та рекомендації дисертаційної роботи достатньою мірою оприлюднені у наукових публікаціях автора, а зміст опублікованих праць повною мірою відображає основні результати проведеного дослідження, його наукову новизну та практичне значення.

Дотримання норм академічної доброчесності. Під час вивчення матеріалів дисертації, аналізу наукових публікацій автора та результатів дослідження не було виявлено ознак порушення принципів академічної доброчесності, зокрема академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації чи фальсифікації наукових результатів. Використані здобувачем наукові положення, ідеї, статистичні матеріали, результати досліджень та інші напрацювання вітчизняних і зарубіжних авторів супроводжуються належними посиланнями на відповідні джерела.

Зміст дисертаційної роботи, її структура, сформульовані наукові положення, висновки та рекомендації свідчать про самостійний характер виконаного дослідження, належний рівень опрацювання наукових джерел і коректне використання результатів попередніх досліджень. Таким чином, дисертація Александрова Богдана Володимировича є самостійною оригінальною науковою працею та відповідає вимогам академічної доброчесності.

Дискусійні положення щодо змісту дисертації. Загалом є всі підстави результати дисертації оцінити позитивно. Утім, попри загальну позитивну оцінку, вважаю за доцільне зупинитися на таких дискусійних положеннях.

1. У підрозділі 1.1 «Економічна сутність розвитку малого та середнього бізнесу» (с. 24-43) здобувачем здійснено ґрунтовний аналіз наукових підходів до трактування категорії «розвиток малого та середнього бізнесу», систематизовано основні концептуальні підходи та запропоновано авторське визначення зазначеного поняття, що враховує економічні, інституційні, соціальні та безпекові аспекти функціонування сектору МСБ. Водночас недостатньо розкрито практичні критерії та індикатори, за допомогою яких запропоноване авторське трактування може бути використане для

оцінювання рівня розвитку малого та середнього бізнесу в прикладних дослідженнях, що дозволило б посилити прикладну спрямованість сформульованих теоретичних положень та підвищити їх методичну цінність.

2. На ст. 71-97 проведено ґрунтовний аналіз кількісних та структурних характеристик розвитку малого і середнього бізнесу, охоплено показники підприємницької активності, зайнятості, кредитування, цифровізації та реалізації продукції. Водночас дослідження переважно базується на загальнодержавних статистичних даних, тоді як регіональні відмінності розвитку МСБ розкрито фрагментарно. Доцільним було б більш детально дослідити міжрегіональну диференціацію показників розвитку малого та середнього бізнесу, що дозволило б глибше оцінити вплив воєнних чинників, процесів релокації підприємств та особливостей регіонального бізнес-середовища на стійкість і адаптивність сектору МСБ.

3. У другому розділі під час аналізу зарубіжного досвіду розвитку малого та середнього бізнесу та обґрунтування доцільності його використання в Україні (с. 116-137) проведено ґрунтовне порівняльне дослідження моделей підтримки МСБ у Польщі, Німеччині, Литві, Італії та інших країнах Європейського Союзу, а також систематизовано напрями їх адаптації до українських умов. Водночас недостатньо деталізовано механізми практичної імплементації запропонованих зарубіжних інструментів у вітчизняне інституційне середовище, зокрема щодо джерел фінансування відповідних програм підтримки, етапів їх впровадження та розподілу повноважень між центральними органами влади, регіональними структурами та органами місцевого самоврядування. Більш глибоке опрацювання зазначених аспектів посилило б прикладне значення отриманих результатів та їх практичну цінність для формування державної політики розвитку МСБ.

4. На ст. 140-148 здобувачем запропоновано комплексну систему заходів державного регулювання МСБ, побудовану на результатах інтегрального оцінювання розвитку сектору та диференційовану за окремими сегментами підприємництва. Однак у роботі недостатньо деталізовано питання ресурсного забезпечення реалізації запропонованих заходів. Більш детальне висвітлення зазначених аспектів сприяло б посиленню практичної обґрунтованості запропонованої системи заходів та оцінці можливостей її реалізації у сучасних умовах функціонування національної економіки..

5. У третьому розділі дисертації здобувачем розроблено ґрунтовний сценарний підхід до оцінювання очікуваних результатів реалізації запропонованих заходів, здійснено прогнозування змін структурного, соціального, фінансового та цифрового блоків інтегрального індексу розвитку МСБ, а також запропоновано критерії інтерпретації відповідних

показників(с. 148-164). Разом із тим, при формуванні прогнозних сценаріїв недостатньо уваги приділено аналізу впливу зовнішніх чинників невизначеності, зокрема можливих змін макроекономічної кон'юнктури, тривалості воєнних ризиків, динаміки міжнародної фінансової допомоги та регуляторних змін у сфері підприємницької діяльності. Включення елементів аналізу чутливості прогнозних результатів до зазначених факторів дозволило б підвищити достовірність сценарних розрахунків та посилити практичну цінність запропонованих рекомендацій для формування державної політики розвитку малого та середнього бізнесу.

Зазначені зауваження не знижують вагомості, наукової новизни авторського доробку та загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи.

Загальні висновки

Дисертація Александрова Богдана Володимировича на тему «Розвиток малого та середнього бізнесу в умовах системних трансформацій економічної безпеки України» є самостійним, завершеним науковим дослідженням, яке характеризується належним рівнем наукової новизни та практичної значущості. У дисертаційній роботі отримано нові науково обґрунтовані теоретичні та практичні результати, які в сукупності забезпечують розв'язання важливого наукового завдання щодо поглиблення теоретичних засад, удосконалення методичного інструментарію оцінювання та прогнозування розвитку малого та середнього бізнесу, а також розроблення практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності його функціонування в умовах системних трансформацій економічної безпеки України.

Зазначене вище дає підстави стверджувати, що дисертація Александрова Богдана Володимировича на тему «Розвиток малого та середнього бізнесу в умовах системних трансформацій економічної безпеки України» за науковим рівнем, практичною та науковою цінністю, ступенем обґрунтованості отриманих результатів, кількістю та якістю наукових публікацій, а також дотриманням принципів академічної доброчесності відповідає вимогам постанови Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами), а її автор, Александров Богдан Володимирович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

На підставі проведеного аналізу дисертаційної роботи, її наукової новизни, теоретичної та практичної значущості, рівня обґрунтованості та достовірності отриманих результатів вважаю, що Александров Богдан Володимирович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Офіційний опонент:

Заступник директора з науково-педагогічної роботи
з виконанням обов'язків директора,
Відокремленого структурного підрозділу
«Навчально-науковий інститут
просторового планування та перспективних
технологій Національного університету
«Львівська політехніка»
доктор економічних наук,
старший дослідник

Назарій ПОПАДИНЕЦЬ

